

SLOVENŠČINA PRED KAZENSKIMI SODIŠČI
V ZGODNJEM NOVEM VEKU

Boris GOLEC

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: bgolec@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Prispevek obravnava vseh pet doslej odkritih besedil v slovenščini, ki so nastala pri delu kazenskih sodišč v zgodnjem novem veku. Vsa so iz 18. stoletja in so bila zapisana pri sodnih oblasteh za nepriviligirano, večinsko prebivalstvo. Tri izvirajo z območja slovenske Štajerske, dve pa s Kranjskega. Doslej je bilo objavljeno le najmlajše, dve sta se bežno omenjali v literaturi, medtem ko sta dve prvič predstavljeni strokovni javnosti. Vsako od petih besedil ima tudi lastno dodano vrednost, še zlasti obe najstarejši, saj sta to sploh edina znana zgodnjenovoveška slovenska zapisa razglasitve priznanja krivde obdolžencev in sodbe. Besedišče predstavljenih besedil pomeni dragocen prispevek k starejši slovenski sodni terminologiji.

Ključne besede: kazenska sodišča, slovenščina, Hrastovec, Kostanjevica na Krki, Poljane ob Kolpi, razglas, sodba, prisega

LA LINGUA SLOVENA DAVANTI AL TRIBUNALE PENALE
AGLI INIZI DELL'ETÀ MODERNA

SINTESI

L'articolo tratta tutti i cinque testi in lingua slovena finora identificati che sono stati creati durante l'operato dei tribunali penali all'inizio dell'età moderna. Tutti risalgono al sec. XVIII e sono stati codificati dalle autorità giudiziaria in favore di coloro che erano senza privilegi – la maggioranza della popolazione. Tre provengono dalla Stiria slovena e due dalla Carniola. Finora è stato pubblicato il più recente, due sono stati brevemente menzionati nella letteratura, mentre gli altri due vengono qui presentati per la prima volta alla comunità scientifica. Ciascuno dei cinque testi ha anche un proprio valore aggiunto, in particolare i due più antichi, dal momento che si tratta dei due unici testi del periodo degli inizi dell'età moderna scritti in sloveno: si tratta dell'ammissione di colpa da parte degli imputati e della dichiarazione della sentenza. Il lessico di questi testi rappresentava un prezioso contributo all'evoluzione della terminologia giudiziaria slovena.

Parole chiave: tribunali penali, sloveno, Hrastovec, Kostanjevica na Krki, Poljane ob Kolpi, proclama, sentenza, giuramento

UVOD

Za starejša obdobja, pred veliko reformo sodstva leta 1849, je o rabi slovenščine pri kazenskih sodiščih znanega zelo malo, neprimerno manj kakor o njeni vlogi v patrimonialnem sodstvu, ki je pokrivalo lažje kazenske zadeve. Medtem ko poznamo iz poslovanja patrimonialnih sodišč okoli 300 slovenskih prisežnih besedil,¹ je namreč bera tovrstnih dokumentov kazenskih sodišč naravnost zanemarljiva in še skoraj povsem neobdelana. Čeprav gre skupaj z novoodkritimi za vsega pet znanih tekstov, je njihov nabor zvrstno bogatejši, saj nimamo opraviti samo s prisegami, ampak najdemo štiri zvrsti sodnih besedil: razglas priznanja krivde, razglas sodbe, dve prisegi o odreku maščevanju in prisežni obrazec za priče. Našteti zapisi so vsak zase zanimivi tudi po vsebinski in terminološki plati.

Prispevek obravnava vseh pet do zdaj odkritih besedil v slovenščini, ki so nastala pri delu kazenskih sodišč v zgodnjem novem veku. Vsa so šele iz 18. stoletja in so bila zapisana pri deželskih sodiščih (*Landgerichte*), sodnih oblastvih za nepriviligirano, večinsko prebivalstvo. Tri izvirajo z območja slovenske Štajerske, iz Hrastovca v Slovenskih goricah, dve pa sta s Kranjskega, iz Poljan ob Kolpi (danes Predgrad) in Kostanjevice na Krki. Doslej je bilo objavljeno le najmlajše, dve sta se bežno in večkrat netočno omenjali v literaturi, medtem ko sta bili dve odkriti šele pred slabim desetletjem in ju strokovna javnost doslej ni poznala. Razen zadnjega, prisežnega obrazca za priče, so vsa besedila nastala na t. i. krvni pravdi, sodnem procesu, ki ga je vodil krvni sodnik. Ta je bil poklican v nepriviligirano deželsko sodišče zaradi teže kaznivega dejanja, v katerem ni mogel razsojati deželski sodnik.²

Namen prispevka ni natančna vsebinska, pravopisna in jezikovna analiza slovenskih besedil, ampak prezentacija njihove vsebine in nastanka kot izhodišče za nadaljnja preučevanja. Besedila so transkribirana in transliterirana v sodobni slovenski črkopis, za vsakega so na kratko predstavljene okoliščine nastanka ter njegove glavne posebnosti.

V širšem smislu bi sicer smeli prištevati med slovenska besedila kazenskih sodišč še prisežna besedila tistih mestnih sodišč, ki niso imela le narave patrimonialnega sodišča, ampak so bila hkrati pristojna tudi za težje kazenske zadeve. Tako so kazensko sodstvo izrecno ali implicitno omenjali službeni prisežni obrazci za mestne sodnike in svétnike, prisežni obrazci za priče pred mestnimi sodišči pa so bili v rabi tudi v primerih, ko so ta sodišča sodila v kazenskih zadevah. Toda iz celotne obravnavane dobe in še čez, tja do začetka 19. stoletja, poznamo le dva slovenska prisežna obrazca za mestne sodnike, dva za svétnike in sedem sodnih priseg mestnih sodišč.³ Od zadnjih se ena sama nanaša

1 Največji zbirki sodnih priseg, obe objavljeni, sta nastali pri patrimonialnem sodišču gospostva Bled (Ribnikar, 1976) in ljubljanskega škofijskega gospostva (Golec, 2005).

2 Neprivilegirana deželska sodišča so bila tista, ki krvnega sodstva niso smela izvrševati sama. Imela so sicer svoj prisedniški kolegij in morišče, zasedala so na svojem sedežu ter tudi dobivala dohodke od krvne pravde, vendar so za vodenje teh pravnih postopkov, ko so določeno dejanje kvalificirala kot težje (*Malefiz*), poklicati krvnega sodnika (*Bannrichter*), ki je oblikoval proces, vodil razpravo in po posvetu s prisedniki izrekel sodbo (Kambič, 1996, 7).

3 Gl. nabor mestnih priseg v: Golec, 2009, Uvod. – Izrecno govori o kazenskem sodstvu prisežni obrazec za mestne sodnike v Kranju, nastal med letoma 1531 in 1558: »to hudu štrafati, malefici oli v družih rečeh« (Golec, 2009, Kranj (KRA-1–4)).

na primer, ki ga je mestno sodišče obravnavalo kot deželsko, torej kot kazensko, in sicer prisega iz Novega mesta, nastala poznega leta 1799. Zaradi časa nastanka, ki ne spada več v zgodnji novi vek, in ker je prisega že bila natančno obdelana, je v pričujočem prispevku ne obravnavamo.⁴

Obravnava prav tako ne bo zajela treh slovenskih besedil, nastalih v kazenskem postopku zoper tolminske kmečke upornike leta 1713 v Gorici. Razlog je ta, da sodnega procesa ni vodilo redno kazensko sodišče, temveč posebna cesarska preiskovalna komisija s pristojnostmi, širšimi od vodenja kazenskega sodnega procesa. Teža omenjenih treh besedil je zlasti v njihovi zvrstni različnosti: prvo je tiralica za ubežnimi uporniki, drugo prisežni obrazec za priče, tretje pa vdanostna prisega vodilnih upornikov (Grafenauer, 1962, 325–326; Čeč, 2013b, 55; Čeč, 2013a, 174–175, 178, 185–186).

Na redna kazenska sodišča se posredno navezujejo slovenska besedila, ki govorijo o deželskih sodiščih kot takih, ne o sodnih procesih pred njimi, vendar glede na namembnost prav tako ne sodijo v pričujočo obravnavo rabe slovenščine pred sodišči. Ne gre namreč za zapise, nastale pri sodnih obravnava ali v zvezi z njimi, ampak predvsem za slovenske opise deželskosodnih meja, ohranjene od srede 17. stoletja dalje,⁵ v enem primeru s konca 16. stoletja pa za deželnoknežji ukaz o imenovanju in umestitvi deželskega sodnika kot protireformacijski ukrep (Rupel, 1956b, 53–54).

Pri opisih meja deželskih sodišč kaže posebej opozoriti na zanimiv pasus v opisu deželskega sodišča Višnja Gora, ki je nastal nedolgo po letu 1661 in je datiran prav po omenjenem besedilnem izseku. Ta se nanaša na sodbo domačega deželskega sodišča, očitno tako znano in odmevno, da so jo vpletli kar v oznako ene od mejnih točk. V poteku deželskosodne meje so jo opredelili zakole: »potler na Platnarjev malen vunkrej Krke, kateriga žena je tega leta, kir se je pisalo 1661, zavol kerbanja od višenske rihte za en par volov štrafana bla«. Vzrok kaznovanja je v nemški različici istega opisa meje izražen pomensko natančneje, in sicer kot zakonolom (*Ehebruch*). V tedanji slovenščini so kot še najustrežnejšega našli izraz kurbanje (*kerbanje*) (Golec, 2000, 153). Prešuštvo, zaradi katerega so ženi mlinarja na Krki naložili visoko kazen dveh volov, je po dosedanjih spoznanjih najzgodnejši slovenski opis sodbe pred kazenskim sodiščem. Sodba je bila torej izrečena v Višnji Gori leta 1661 ali 88 let pred prvo sodbo, ki jo poznamo v celoti, to pa je sodba na krvni pravdi deželskega sodišča Hrastovec v Slovenskih goricah leta 1749.

4 Zaradi teže kaznivega dejanja je združbo šestih tatic in in tatu obravnavalo deželsko sodišče – te pristojnosti je imelo mestno sodišče kot »mestno in deželsko sodišče Novo mesto« – sklepni del procesa pa je moral izvesti kranjski cesarsko-kraljevi krvni sodnik iz Ljubljane, ker je bilo novomeško deželsko sodišče nepriviligirano; med sodnim procesom je nastala slovenska prisega oškodovancev, ki je najstarejši znani izvornik prisega v slovenskem jeziku iz sodne prakse mestnih sodišč (Golec, 2009, Novo mesto (NME-1–5)).

5 Opise deželskosodnih meja, zapisane v urbarjih ali samostojno, poznamo za deželska sodišča: Bovec (1647 – odlomek, 1738, 1740), Ortnek (1655, 1663, 1673, 1676, 1683, 1691, 1699, 1739, ok. 1750, konec 18. stol.), Višnja Gora (po 1661), Turjak (ok. 1700, 1767), Zavrh – Švarcenek (1711) in Bled (1749). Gl. objave in omembe: Rutar, 1882, 138, 233–234; Rutar 1895, 226–228; Rupel, 1956a, 313; Beran, 1959, 30–31; Umek, 1971, 11, 16, 30–31; Umek, 1982, 43, 45, 56, 75; Golec, 2000, 149–154; Golec, 2001, 94–100.

SLOVENSKA BESEDILA IN OKOLIŠČINE NJIHOVEGA NASTANKA

1) 1749 – Hrastovec – smrtna kazen zaradi homoseksualnih spolnih odnosov

Prvi dve obravnavani besedili sta se ohranili v fondu zemljiškega gospodstva Hrastovec v Zgodovinskem arhivu na Ptujju. Deželno sodišče Hrastovec v Slovenskih goricah je leta 1749 sodilo starejšima moškima, obtoženima homoseksualnih spolnih odnosov. Zaradi teže dejanja je hrastovško gospostvo poklicalo krvnega sodnika za Spodnjo Štajersko dr. Johanna Adama Menharda, ki je izpeljal t. i. krvno pravdo, na kateri so oba moža pod težo dokazov obsodili na smrt.⁶ Proces je v literaturi šele nedavno kratko opisal Dejan Zdravec in upravičeno poudaril njegovo težo zaradi narave prekrška in posledično ostre izrečene kazni (Zdravec, 2014, 376). Slovenski besedili sta bili namenjeni razglasitvi, prvo priznanja krivde obdolžencev (*Vrgicht*) in drugo končne sodbe (*Endt=Vrtil*). Zapisani sta vsaka na svoji poli papirja skupaj z nemškima izvornikoma. Razen reprodukcije priznanja krivde (Zdravec, 2014) ne prvo ne drugo doslej še ni bilo objavljeno,⁷ čeprav je nanju nedoločno opozoril že leta 1926 Fran(c) Kovačič: »razsodbe graščinske sodnije v Hrastovcu v Slov. goricah iz 18. stol. (še neobjavljene, sedaj v arhivu grofa Herbersteina na gradu v Ptujju).« (Kovačič, 1926, 306). Kot »razglas smrtno obsodbe («in crimine sodomiae») na gradu Hrastovcu 1749« je eden od obeh dokumentov prišel v *Zgodovino slovenskega slovstva* (1956) (Rupel, 1956a, 313), nato pa so ju izmenično ali oba skupaj omenjali različni pregledi starejših slovenskih uradovnih besedil, pri čemer ju je površno označevanje nazadnje zmotno potisnilo med prisege.⁸ Kljub odkritju vrste novih slovenskih zapisov iz sodne prakse še vedno velja ugotovitev Jožeta Koruza (1973), da poznamo le eno še starejšo sodbo v slovenskem jeziku, in sicer izrečeno leta 1675 pred cerkvenim sodiščem ljubljanske škofije. Do njenega odkritja je bil edini znani primer prav sodba iz Hrastovca, za katero je Koruza, ne da bi poznal njeno vsebino, pravilno sklepal, da »najbrž ni šlo za protokoliranje, ampak za javni razglas smrtno obsodbe« (Koruza, 1972/73, 254).⁹ Slovenski zapis sodbe iz Hrastovca leta 1749 je tako iz obdobja do konca zgodnjega novega veka edini, ki je nastal pred svetnim, ne pred cerkvenim sodiščem.

Hrastovski sodni proces je zelo dobro dokumentiran, vendar natančnejši opis presega okvir pričujoče obravnave. Na smrt sta bila obsojena poročena moška iz župnije sv. Petra v

6 ZAP-9/3, šk. 101, ovoj 4, Deželno sodišče Hrastovec 1749, september 1749.

7 Zdravec v kratkem orisu sodbe obravnava le sodbo (Zdravec, 2014, 376), reprodukcija dokumenta pa prikazuje zapis o priznanju krivde (prav tam, 377).

8 Na arhivski razstavi »Slovenščina v dokumentih skozi stoletja« (Ljubljana, 1971) je bil eden od dokumentov – ni gotovo, kateri – predstavljen kot »pričevanje pod prisego Petra Wambka in Antona Gabrovca v procesu zaradi sodomije. Imenovana sta bila obsojena na smrt z obglavljenjem in sežigom.« (Umek, 1971, 13). Prav tako so kot »pričevanje pod prisego« opredelili enega ali oba razstavljena dokumenta na arhivski razstavi »Iz roda v rod« (Ljubljana, 1982) (Umek, 1982, 50). V resnici gre za razglasa dveh ločenih dejanj: priznanja krivde in smrtno obsodbe. Zaradi zavajajoče oznake na obeh razstavah – »pričevanje pod prisego« – je Matevž Košir uvrstil med slovenske prisege neobstoječo prisego »zaradi sodomije pred deželskim sodiščem v Hrastovcu iz leta 1749« (Košir, 1992, 8), ne da bi preveril citirani izvornik (prav tam, 10, op. 71).

9 Koruza se je pri tem opiral samo na kratko Ruplovo oznako dokumenta kot »razglasa smrtno obsodbe« (Rupel, 1956a, 313).

Malečniku, 60-letni Peter Bombek (*Wambekh, Bambek*) in 55-letni Anton Gabrovec, ki sta priznala pet homoseksualnih spolnih odnosov. Najbolj ju je bremenilo pričevanje 70-letne Katarine Verlič iz Viničke vasi, pri kateri je Gabrovec nazadnje stanoval kot gostač (ofer) in kjer je imel z Bombekom tudi prvo dokazano spolno razmerje. Pobudnik tega naj bi bil Bombek, ki so ga zaradi istega dejanja predtem že enkrat obsodili, in sicer pred približno dvajsetimi leti, ko naj bi ga k dejanju napeljal neki hlapec. Hlapec je tedaj ušel iz zapora, Bombek pa se je izvlekel z visoko denarno kaznijo 190 goldinarjev in s 14 dnevi dela na hrastovškem gradu, potem ko je tam poldrugo leto presedel v ječi. V sodnem spisu so posebej zanimivi podrobni opisi njegovega spolnega občevanja z omenjenim hlapcem in zdaj z Antonom Gabrovcem. Ta je kot zapeljevalca krivil Bombeka, se izgovarjal na pijanost in priznal dejanja šele po soočenju s soobtoženim in z izjavami prič.¹⁰

Slovenski besedili iz sodnega spisa imata posebno vrednost zaradi tega, ker ju je mogoče primerjati z nemškima izvirkoma, iz katerih sta bili prevedeni. Zakaj je nastala slovenska različica razglasov, je jasno. Priznanje in sodbo je bilo treba razglasiti v jeziku, ki so ga obsojenca in njuna okolica razumeli. Avtorja prevodov ne poznamo, lahko bi bil uslužbenec hrastovškega gospostva in deželskega sodišča ali pa pisar, ki ga je spodnještajerski krvni sodnik dr. Johann Adam Menhard pripeljal s seboj tako kakor rablja. Datum je naveden samo v obeh nemških besedilih, a je nepopoln, zgolj mesec september in prazen prostor za dan, ki ga niso nato nikoli vpisali.¹¹

V nadaljevanju objavljamo transkripciji vseh štirih besedil, obeh nemških in obeh slovenskih, in prepis slovenskih tekstov v sodobnem slovenskem črkopisu. Ker pa je v obeh zelo pogost pojav zamenjava zvonečih in nezvonečih glasov, je bila zaradi lažjega razumevanja opravljena korektura, tako da so glasovi transliterirani glede na dejanski zven (npr. *personi*, ne *bersoni*).

Razglasitev priznanja obdolžencev

Vrgicht¹²

Des bey der Freyen Landtgerichts Hschafft Guettenhagg in Crimine Sodomiae Procefsirten Peter Wombekh und dessen Complicis Anton Gabrouez.

Gegenwertige Zwey Malefiz Persohnen der Erste nahmens Peter Wambekh Bey 60 Jahren seines alters, Cath: *religion*, Verhelichten Standts, auß der St: Petter Pfarr gebührtig und in der so genandten achams gassen wonhafft, gewester Guettenhag: Vnterthan: der andere nahmens Anton Gabrouez Bey 55. Jahren seines alters Cath: *religion*, Verhelichten Standts, auß St: Petter Pfarr gebührtig, Leztmahlig Bey der Catharina Werltschin gewester Einwohner, haben in dem mit ihnen Beeden Vorge-

10 ZAP-9/3, šk. 101, ovoj 4, Deželsko sodišče Hrastovec 1749, 29. 5.–9. 6. 1749.

11 ZAP-9/3, šk. 101, ovoj 4, Deželsko sodišče Hrastovec 1749, september 1749.

12 Izraz *Urgicht* označuje priznanje kot procesni element v srednjeveškem in zgodnjenovoveškem sodstvu. V ožjem pomenu besede je šlo za obtoženčevo ponovitev oziroma potrditev priznanja, ki ga je dal najprej le v zaslišanju z mučenjem. Šele po ponovnem priznanju (*Urgicht*) je bila lahko izrečena končna sodba (*Endurteil*) (<http://de.wikipedia.org/wiki/Urgicht>; Köbler, 1997, 263, 807).

habten güetigen *examine* Bekhennet, das sÿe Beede das Vnkheische werkh wider die *natur* und die *Sodomitische* Sündt 5. Mahl mit einander in der lezt Verwichenen winders Zeit alß das erste mahl Beÿ der Werlitschin in Stall Zue nachts Zeit, das andere mahl in seinen des Wombekh Keller Beÿ tag, an welchen Beeden orthen sÿe dise Vnkheischeit Volkomendlich Verüebet, mehr Vmb Jacobi Zeit Verwichenes Jahr in dem Kumbalt in der nacht und widerumb in disen Kumbalt ein anders=Mahl in Verwichenen Sommer voriges Jahr nach Sonnen Vntergang, widerumb ein Mahl in Verwichenen Jahr an den selbigen Tag, wie die grosse Finsternuß gewesen in des Brodtsizers weingarten miteinander Begangen, und dises abscheüliche Laster getriben hätten, weliche Bekhantnussen sÿe Beede auch in der *ratification* mehr Bestötiget, und hierauf Zu löben Zu sterben sich anerbotten haben. Wie alles *in actis* mit mehreren *Specificirter* Zu Findten.

Landgerichts Herrschaft Guettenhaag den _____ 7br: 1749.

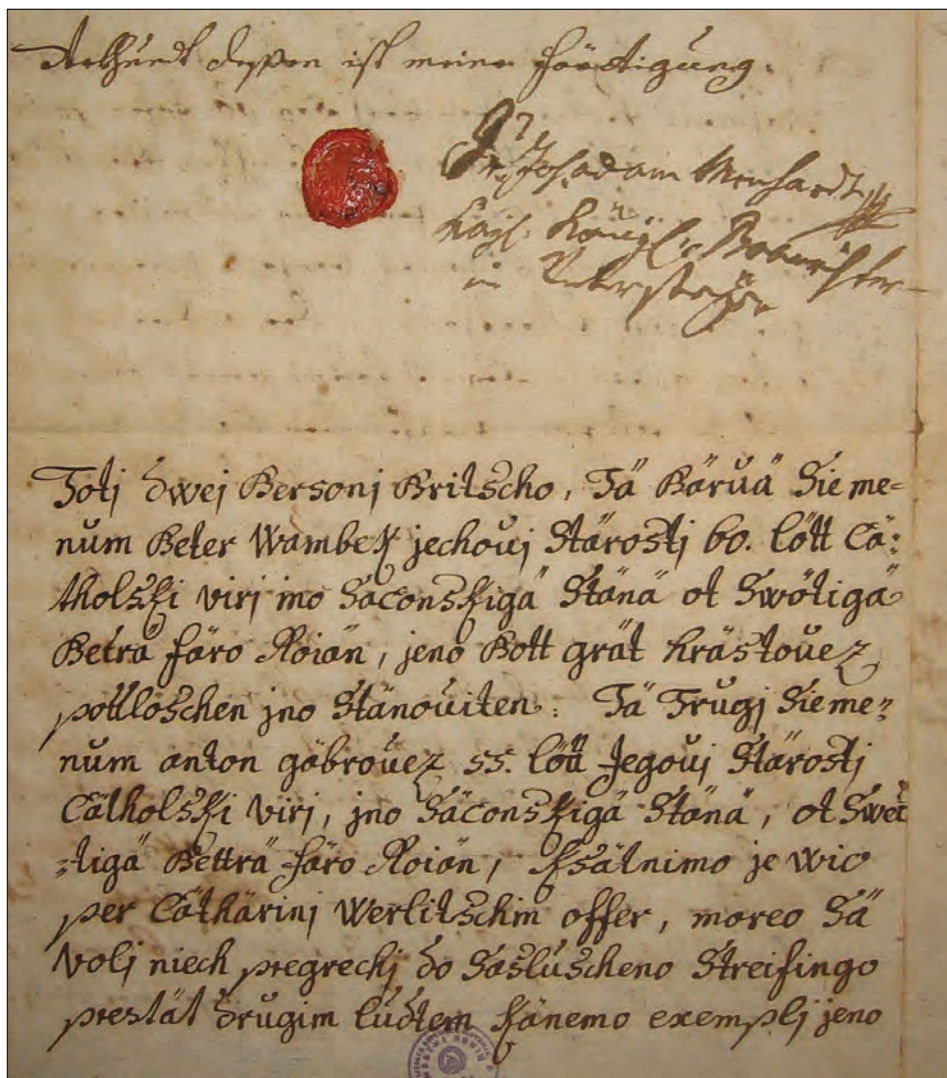
Vrkhundert dessen ist meine Förtigung

[pečat] Dr. Joh. Adam Menhardt mpria
Kaÿl. Königl. Baanrichter in Vnter Steÿer

Toti dwei Bersonj Britsho, Tä Bäruä Siemenum
Beter Wambekh jechouj Stärostj 60. lött Cätholski
Viri jno Säconskigä Stänä, ot Swötiga Beträ
Färo Roiän, jeno Bott grät Hrästouez Bottlosch=
en jno Stänouiten : Tä Trugj Siemenum An=
ton Gäbrouez 55. lött jegouj Stärostj Catholski
Virj, jno Säconskigä Stänä ot Swötigä Beträ
Färo Roiän, Ksätnimo je Wio Ber Cäthärinj Wer=
litschin offer Stä ouä Twä Keter Stä Willä gliz=
änä, jno Wäränä Sposnällä, de onä ouä Twä
Stä dunetschisto jno nespotobnu dellu 5. Crät
enem Strugim Storlä jeno dolänsco Simo Tä per=
uj grät per Werlitschen Stälj ponotshj, Tä Tru=
gi grät pott nieuj Bombekiuj gletj jeno dotj gröch
Stä onä Twä obwech Kreüch dokonzä doBre=
neslä, Schö Wetsch länsco löttö occulj Swötigä
Jäcobä noter Kumbsgim lesj en Krät po notschj,
an drugi Krät länsco löttö po Sonschnim Sächoj
Stä grech Storlä, jeno dutj en Krät länsco löttö
Ketter je Willo Sonzo Tscherno Stä dutj dajstj ten
Bratsizerem nogrätj mesäbo grech Storlä, Kitirj
Sposneiänä ouä Twä per Wäränj Stä Sposnäl=
lä jeno Tschästu otschta Schiwit jeno Mret.

Prepis priznanja obdolžencev v sodobnem slovenskem črkopisu

Toti dvej personi pričo, ta parva z jemenum
Peter Bambek, jehovi starosti 60 let, katolški
viri ino zakonskiga stana, od svetiga Petra

Sl. 1: Začetek razglasitve sodbe na krvni pravdi v Hrastovcu septembra 1749 (ZAP-9/3, šk. 101, ovoj 4, Deželsko sodišče Hrastovec 1749, september 1749)

faro rojan, jeno pod grad Hrastovec podložen
ino stanoviten, ta drugi z jenum Anton
Gabrovec, 55 let jegovi starosti, katolški
viri ino zakonskiga stana, od svetiga Petra
faro rojan, k zadnimo je bio per Katarini
Verličin ofer, sta ova dva, keter sta bila
klicana ino barana, spoznala, de ona ova dva
sta tu nečisto ino nespodobnu delu 5-krat
enem z drugim storla jeno to lansko zimo ta prvi
krat per Verličin štali ponoči, ta drugi
krat podnjevi Bombekovi kleti jeno toti greh
sta onadva obeh krejih dokonca doprenesla,
še več, lansko leto okuli svetiga
Jakoba noter Kumskim lesi enkrat ponoči
an drugi krat lansko leto po sonšnim zahodi
sta greh storla, jeno tudi enkrat lansko leto,
keter je bilo sonco černo, sta tudi taisti den
Bratsicerem nogradi me sabo greh storla, kitiri
spoznejana ova dva per barani sta spoznala
jeno čaz tu očta živit jeno mret.

Razglasitev sodbe

Endt=Vrtl.

Des beÿ der Freÿen Landtgerichts Hschafft Guettenhagg *in Crimine Sadowiae*
Proceßsirter Peter Wombekh und dessen Complicis Anton Gäbrouez.

Gegenwertige Zweÿ Malefiz Persohnen, der Erste Nahmens Petter Wambekh Beÿ
60. Jahren seines alters, Cath: *religion* Verehelichten Standts, auß der St. Petter Pfarr
gebührtig und in der so genandten achams gassen wonhafft gewester Hschafft Gu-
etenhag: Vnterthann: der andere nahmens Anton Gäbrouez beÿ 55 Jahren seines al-
ters Cätholischer *religion*, Verehelichten Stands, auß der St: Petter Pfarr gebührtig,
löztmahlig Beÿ der Cäthärina Werlitschin Gewester Einwohner, sollen wegen ihren
Begangenen Verbröchen ihnen Beeden Zue wohl Verdienten Straff andern aber Zu
einen erspieglenden *Exempl* Zu der gewöhnlichen Gerichts Statt geführt, aldorten
mit dem schwerdt Von löben zum Todt hingerichtet, so dan deren Körper sambt
denen geschlagenen Haibtern auf einen darneben Errichteten scheütter Hauffen Zu
staub und aschen Verbrönet, hernach der aschen in die Luft gestreüet beeden Gott
seÿ gdig: und barmherzig ihren armen Sellen. Freÿ Landtgerichts Herrschaft Gue-
tenhaag den _____ 7br: 1749.

Vrkhundt dessen ist meine Förtigung

[pečat] Dr. Joh. Adam Menhardt mpria
 Kayl: Königl: Baanrichter
 in Vnterstejer

Totj dwej Bersonj Britscho, Tä Bäruä Sieme=
 num Beter Wambek jechouj Stärostj 60. lött Ca=
 tholski Virj ino Saconskigä Stänä ot Swötigä
 Beträ Färo Roiän, jeno Bott grät Hrästouez
 pottloschen jno Stänouiten: Tä Trugj Sieme=
 num, anton Gäbrouez 55. lött Jegouj Stärostj
 Cätholski Virj, jno Säconskiga Stänä, ot Swet=
 =tigä Beträ Färo Roiän, Ksätnimo je Wio
 per Cäthärinj Werlitschin offer, moreo Sä=
 volj niech pregrechj do Sasluscheno Streifingo
 prestät drugim ludten Känemo exemplj jeno
 nä Richtnj Bläz Belänj Wit, jeno tam jech
 leben Smetschum Richtänj Wit, po dem jech dellä
 jeno gläue moreo nä gärmätj Säsganj Wit jeno
 po dem dä pepeu proctimo Luftj restresän
 Wit. Woch näweski Wotj niech Tuschäm
 gnädlu jno Milöstu.

Prepis sodbe v sodobnem slovenskem črkopisu

Toti dvej personi pričö, ta parva z jemenum
 Peter Bambek jehovi starosti 60 let
 katolški viri ino zakonskiga stana od svetiga
 Petra faro rojan jeno pod grad Hrastovec
 podložen ino stanoviten, ta drugi z jemenum
 Anton Gabrovec, 55 let jegovi starosti,
 katolški viri ino zakonskiga stana, od svetiga
 Petra faro rojan, k zadnimo je bio
 per Katarini Verličin ofer, morejo
 zavolj njuh pregrehi to zasluženo štrajfingo
 prestat drugim ludem k anemo eksempli jeno
 na rihtni plac pelani bit, jeno tam jeh
 leben z mečum rihtani bit, potem jeh tela
 jeno glave morejo na garmadi sažgani bit jeno

potem ta pepeu prok timo lufti reztresan
bit. Boh nabeški bodi njuh dušam
gnadlu ino milostu.

Črkopis obeh slovenskih besedil je skoraj povsem nemški, brez najmanjšega vpliva bohoričice. Pogosto je denimo rabljena črka *w*, vendar z dvema glasovnjima vrednostma: [b] (*Wärana* = *barana*, *Wio* = *bio*) in [v] (*dwei* = *dvej*, *swötigä* = *svetiga*). Zelo veliko je diakritičnih znakov, pri čemer ni mišljen preglas, ampak poudarek: *ä* za samoglasnik [a] in *ö* za [e].¹³ Za glas [k] je pisec kar nekajkrat uporabil grafem *c* (*Säconski-gä*, *Crät*), sicer pa niti istih besed ni pisal vedno enako, denimo svojilni zaimek *jegovi* enkrat *jehouj*, drugič *jegouj*, priimek Bombek kot *Wambekh*, *Bombek* in *Wambek*. Pri šumevcih [č] in [š] je odstopanje od nemške pravopisne norme izjema. Glas [č] je le enkrat zapisan kot *tsh* (*Britsho*) namesto *tsch*, kar je najverjetneje pomota, tako kot je treba *Sonschnim* gotovo brati kot *sončnim*. Pri glasu [š] gre za tri variacije zapisa, odvisne od sosledja glasov (*Catholski*, *Stälj*, *Tuscham*), za [ž] pa najdemo poleg običajnega zapisa *sch* enkrat tudi *s* (*Säsganj*). Najbolj pade v oči zamenjevanje zvonečih in nezvonečih soglasnikov [p] in [b], [d] in [t], [g] in [k], ki daje občutek, kot bi bila piščeva materinščina nemščina. Navedimo samo nekaj takih primerov: *bersona* namesto *persona*, *trugi* namesto *drugi*, *du* namesto *tu* in *dobrenesla* namesto *doprenesla*, *duti* namesto *tudi*, *dela* namesto *tela*, *potložen* namesto *podložen*, *glet* namesto *klet*, *Kumbsgi* namesto *Kumbski*.

Besedili v jezikovnem pogledu nista enoviti. Ob tipičnih štajerskih oblikah, opaznih zlasti pri kazalnih zaimkih (*toti*, *ova*), najdemo tudi takšne, ki jih v Slovenskih goricah ne bi pričakovali in so značilne predvsem za Kranjsko (*okuli*, *nespodobnu delu*, *svetiga*) oziroma zvenijo sploh tuje, zlasti preteklik glagola biti (*bio*). O razlogih za takšno jezikovno podobo besedil lahko le ugibamo, saj ne poznamo prevajalca, njegovega izvora in okolij delovanja. Možna je domneva, da je svoj rodni idiom prilagodil goričanskemu narečju ali pa da se je med službovanjem drugod navzel neštajerskih oblik.

Prilaganje okolju z namenom, da bi ljudje razglasa povsem razumeli, se kaže tudi v vsebinski ktnitvi oziroma poenostavitvi nemških izrazov in besednih zvez. Tako je v obeh primerih na začetku izpuščen pridevnik malefičen v pomenu hudodelski. »Gegenwertige zwey Malefiz Persohnen« je prevajalec poenostavil v: »Toti dvej personi pričö«. Izpuščeno je tudi Bombekovo bivališče v t. i. »achambs gassen«, čeprav ni dvoma, da je imela ulica slovensko ime. Prav tako je izostalo t. i. neboleče zaslišanje (*in* [...] *güetigen examine*), poenostavljeno v: »klicana ino bárana«. Podobno poenostavitev srečamo pri formulaciji »das Vnkheische werkh wider die natur und die Sodomitische Sündt«, kjer sta pojma *proti naravi* in *sodomitski* preprosto izpuščena, formulacija pa s tem zreducirana na: »tu nečisto ino nespodobnu delu«. In na enak način je »miteinander Begangen, und

13 Na območju Hrastovca najdemo takšno prakso zapisovanja samoglasnika [e] z grafemom *ö* še konec 18. stoletja, in sicer v slovenskem prisežnem obrazcu za nove tržane Sv. Lenarta v Slovenskih goricah, ki ga je med letoma 1788 in 1800 zapisal neznan trški pisar (Golec, 2011, Lenart v Slovenskih goricah (LEN-1)).

dises abscheuliche Laster getriben hätten« postalo v prevodu vsem razumljivo: »sta [...] med sabo greh storla«.

Od pravnih izrazov kaže posebej omeniti naslednje izvorno slovenske: glagol *spoznati* za priznati in potrditi, samostalnik *spoznejane* v pomenu priznanje, glagol *bárati* za zaslišati, samostalnik *bárane* za zaslišanje, samostalnik *pregreha* v pomenu zločin. Adaptirani nemški izrazi iz sodne terminologije so samostalniki *štraffinga* za kazen, *eksempel* za zgled, *rihtni plac* za morišče in glagol *rihtati* za usmrtiti. Zanimivo je, da naslovov obeh razglasov niso prevedli, tako da ne vemo, kako bi se glasila ključna izraza *Urgicht (Vrgicht)*¹⁴ in *Endturteil (Endt=Vrtl)*¹⁵ ter kako bi bila formulirana naslov sodišča in kaznivo dejanje: »Des bey der Freyen Landtgerichts Hschafft Guettenhagg in Crimine Sodomiae Procelsirten ... «.

Sodni proces zaradi »sodomije« leta 1749 je naveden tudi v protokolih hrastovskega deželskega sodišča, ki so jih vodili od začetka 70-ih let 18. stoletja in v katere so za nazaj vpisali arhivirane sodne spise od leta 1718 dalje.¹⁶ Pozornost vzbuja podatek pri regestu krvnosodnega procesa, izpeljanega pod vodstvom istega krvnega sodnika dr. Menharda dve leti pozneje, leta 1751. Za ta arhivirani sodni spis je namreč izrecno navedeno, da je priznanje obdolženca zapisano tako v nemškem kot v slovenskem jeziku (*Bannrichter: Vrgicht, welche sowohl deutsch, als Windisch ist*).¹⁷ Pomenljivo je, da najdemo podatek o jeziku samo pri priznanju in ne tudi pri sodbi in da ga pogrešamo v vseh drugih regestih sodnih spisov, vključno z regestom obravnavanega procesa iz leta 1749. Podatek o obstoju pisanega slovenskega priznanja (1751) se lepo dopolnjuje z ohranjenima razglasoma priznanja in sodbe (1749) in potrjuje, da je bilo zapisovanje sodnih razglasov v slovenščini utečena praksa. Prav zato se pisarju, ki je sestavljal protokole, ni zdelo vredno oziroma potrebno omenjati jezika, ampak je to storil le enkrat, prejkone po naključju.

Protokole hrastovskega deželskega sodišča bomo še srečali, saj je v njih zapisano najmlajše od obravnavanih petih besedil, prisežni obrazec za priče.

2) 1751 – Poljane ob Kolpi – izgon tatu

Drugače kot za hrastovski proces je edino, kar se je ohranilo iz dve leti mlajšega sodnega procesa v Poljanah ob Kolpi, prisega obsojenca o odreku maščevanju. To pogosto pravno sredstvo pozna nemška pravna terminologija kot *Urfehde*.¹⁸ Izraza v sami prisegi

14 Gl. op. 12.

15 Končna sodba oziroma sodba.

16 ZAP-9/3, knj. 130, zapisnik deželskega sodišča Hrastovec 1718–1799, razdelek brez naslova s sodnimi primeri 1718–1799, pag. 4. – Od popisanih več kot 70 sodnih spisov iz obdobja 1718–1799 se samo še eden nanaša na »sodomijo«. Leta 1725 je bil Jurij Rudolf »als Sodomit« na krvni pravdi obsojen na izpostavitve na sramotilnem stebru, izšibanje in izgon s Štajerske ter z Dunaja (prav tam, pag. 2). Ker v regestu pogrešamo sosterilca, je šlo najverjetneje za spolno občevanje z živaljo.

17 Obdolženec Andrej Kaube je bil zaradi tatvin in kršitve odreka maščevanju (*Urfede*) obsojen na smrt z obešenjem in usmrčen (prav tam, pag. 6).

18 *Urfehde* je bil institut srednjeveškega prava in je pomenilo zaprisežen odrek maščevanju: *beeidete Fehdeverzicht*. Njegovo kršitev so preganjali in kaznovali kot krivo prisego (*Meineid*). Z razvojem

sicer ni, ga pa zasledimo v zvrstno enaki slovenski prisegi iz leta 1771, ki je nastala v Kostanjevici na Krki in bo predstavljena v nadaljevanju.

Poljanska prisega iz leta 1751 se je ohranila v Auerspergovem rodbinskem arhivu, shranjenem v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju in je bila odkrita šele leta 2006. Priložena je dopisu z dne 1. maja 1754, ki ga je upravitelj gospostva Poljane Gregor Ignac Prelavc naslovil na svojega nadrejenega, inšpektorja Auerspergovih posesti v Ljubljani.¹⁹ V dopisu je predlagal, da bi prejšnji dan aretiranega Mihaela Žagarja (*Sager*) čimprej poslal v pripor (*in Verhafft*) v Ljubljano, in sicer iz varnostnih razlogov, zaradi bojazni pred njegovimi pajdaši. Žagarja je označil kot podložnika poljanskega gospostva, nekoč stanujočega v Predgradu in zaradi tatvin obsojenega 19. julija 1751 po cesarskem krvnem sodniku na telesno kazen ter na dosmrtni izgon iz Kranjske. Dopisu je priložil izvornik Žagarjeve prisege z istim datumom, dane neposredno po obsodbi, ki jo je obsojeni zdaj prekršil, s tem ko se je vrnil v deželo. Prisežnik se v besedilu prisege sicer naslavlja kot Miha Šterk, vendar kljub različnemu priimku ni najmanjšega dvoma, da gre za isto osebo.

Samo iz upraviteljevih besed izvemo, da je Mihaelu Žagarju oziroma Mihui Šterku leta 1751 sodil krvni sodnik (*durch das Kays: Pangericht*), niti iz dopisa niti iz prisege pa ni mogoče razbrati, kakšne tatvine je obsojeni zagrešil, a vsekakor ne majhnih. Obljubo, da se ne bo vrnil na Kranjsko, je moral prelomiti kmalu po izgonu, saj je upravitelj zapisal, da je že nekaj let slišati, kako se oborožen s t. i. turškim kopjem (*Copia*) zadržuje na tleh poljanskega gospostva in družji s sumljivimi ljudmi, tega in onega pa da je pobil do smrti ter požigal hiše. Ko je pred dnevi nekega kočevskega podložnika v Knežji Lipi oropal za pet glav živine in pobegnil na drugo stran Kolpe, so mu sledili in mu živino vzeli. Nato je razglašal, da bo prišel po živino na gosposčinsko pristavo, da bo odpeljal še gosposčinske jezdne konje in podtaknil požar. Končno so ga v vasi Predgrad prijeli deželosodni biriči in ga vtaknili v grajsko ječo. O njegovi nadaljnji usodi ni nobenih poročil, ne vemo niti tega, ali so ga res poslali v Ljubljano. Toda če so mu ponovno sodili, jo je težko odnesel tako poceni kot tri leta prej.²⁰

Tedaj, 19. julija 1751, so ga obsodili kot tatu, mu na hrbet vtisnili znak *R: Cr.*, ga postavili pred sramotilni steber (*pranger*), kjer je prejel določeno mero (*šiling*) udarcev, in

državnega sodstva je izraz v poznem srednjem veku dobil pomen zagotovila pod prisego, da se obsojenec ne bo maščeval organom pregona zaradi preiskave, obtožbe ali izvršitve kazni. Vseboval je zlasti obljubo izpuščene ali iz dežele izgnane osebe, da se ne bo vrnila v deželo in se maščevala. Takšna prisega je na eni strani kot dodatni instrument dopolnila kazenski pregon, na drugi pa je bila izrečena tudi kot kazen po sebi in je imela podobno vlogo kot pogojne kazni v modernem pravosodju. V poznem srednjem in zgodnjem novem veku je bilo takšno priseganje zelo pogosto. Skoraj vse priprte osebe so namreč kaznovali in izpustili le s pisno potrjenim odrekom maščevanju (*Urfehde*) (<http://de.wikipedia.org/wiki/Urfehde>; Köbler, 1997, 806–807). – O tem pravnem sredstvu na slovenskih tleh prim. Dolenc, 1935, 417, 434.

19 ÖStA, HHStA, FAA, VII Pölland, A–VI–32, Konv. 2, 1754, 19. 7. 1751, 1. 5. 1754. – Prisega je avtor prispevka po naključju našel julija 2006, in sicer na podlagi pripisa »Slov. Jurament« na naslovnici zajetnega snopiča s pomešanimi sodnimi spisi iz leta 1754. Drugače kot nekateri drugi slovenski dokumenti ni navedena v inventarju Auerspergovega rodbinskega arhiva.

20 Lahko bi mu sodili v Ljubljani in ga obsodili celo na smrt, vendar prav za ta leta v ljubljanskem mestnem arhivu manjkajo pobotnice o plačilih rablju (Fabjančič, 1944–1945, 104).

ga »na večne čase« izgnali s Kranjskega. Poleg kratkega opisa obsodbe je v prisegi veliko daljši del, v katerem je zajet njen namen, odrek maščevanju. Obsojenec je sprejel pravično sodbo in se odrekel maščevanju, najsi bo deželskemu sodišču Poljane najsi bo komu drugemu ter v kakršni koli obliki. Ker ni znal brati in pisati, sta se pod prisego podpisala naprošena podpisovalca, oba podpisana le s križcem.

Slovensko prisežno besedilo ima naslov samo na hrbtni strani in le v nemščini: »*Des Michl Sterkh von Vorngeschloß in Crimine reloxierten vnd Landts verwissenen Vnterthans abgelegtes Jurament*«. V nadaljevanju sta objavljeni transkripcija in transliteracija v sodobnem slovenskem črkopisu.

Besedilo prisega

Jest Michal Sterk Sposnam Sletu Mojo Perfsego, de potem
 Jest Sauolla Tatuin Sem biu ujetsho potegnen, po ordenge
 Sprafshuan, inu Skus Prauizo toku deletsch obsjojen, de
 Se Mene ta Zahen tega buchstoba R: Cr: na herbet Sturi,
 potem Che le tem Prangeriu postaulen, de bodem tankei en
 Zeu Schilling prejeu, Jeno popred dolle polofshene Perfsege,
 de imam Ste Krainche Defselle na Vezhne Zhafse
 Vishan bite.

Toku oblubem, Jenu pregouorim Jest per Moje Shuotni Perfsege,
 de Jest potemo prestojotshemo Zelmu Schilinko, inu
 Bandishaino, preke Polanske gnadleue Richtne Gasposke,
 inu Sofseske, alle Szer Drugem, bode Koker Otze, ne
 eno alle drugo Visho, obene Sille, ne Skosmene, ne Skos
 Drugge, ne Sa Mojo Volo le tu Sam Strite, ale Ur=
 =sach date, ne Ktemo na Nobeno Visho Pomotz Strite,
 ampach ufse Toku dobru per Mene, Koker per tech Mojech,
 uto Vetshno Pofsabliuost ozhem postauet.

Kebe pa Jest Scusi Mene, alle Scusi enga druggiga Sa
 Mojo Volla Sa Vole lete prod Mene Sterjene prauitzhne
 Sodbe nar ta Mainshe preke Pollanske gnadleue Richtne
 Gasposke, alle preke enimo Druggimo Se serdite, al
 tude Sa Vole tega Schugat othu, toku ima potem
 Smano, Koker Senem foush Perfsegauzam pre ufse Gnade
 po le te Richtne ordenge Sterjeno bite.

Poterdem tedej, de Sem Jest Sletu Mojo Shuotno Perfsego
 [2. stran]

Sadoste Sturu, Jeno Sa tega Vola, Ke Jest pifsat inu
 brate nasnam, toku Sem Jest lete Spot postaulene
 ne mest mene fertiguat na Profsu, Ker mene Buch
 pomagei, inu ta pres Madefsa Spozeta Mate Boshia

Maria, Jenu ufse Suetnike, inu ta Suet Euangelium
Amen. Actum *Herrschafft Pöllandt den 19ten*
July 1751.

+ *Peter Rupe*

+ *Jure Kraul.*

Prepis v sodobnem slovenskem črkopisu

Jest, Mihal Šterk, spoznam z le-to mojo persego, de potem
jest zavola tatvin sem biu v ječo potegnen, po ordenge
sprašvan, inu skuz pravico toku deleč obsojen, de
se mene ta cahen tega buhštoba R: Cr: na hrbet sturi,
potem he le tem prangerju postavljen, de bodem tankej en
ceu šiling prejeu, jeno popred dole položene persege,
de imam s te krajn[s]ke dežele na večne čase
vižan bite.

Toku oblubem jenu pregovorim jest per moje žvotni persege,
de jest po temo prestojočemo celmu šilinko inu
bandižajno preke polanske gnadleve rihtne gasposke
inu soseske ale scer drugem, bode koker óče, ne
eno ale drugo vižo, obene sile, ne skoz mene, ne skoz
druge, ne za mojo volo le-tu sam strite ale urzah
date, ne k temo na nobeno vižo pomoč strite,
ampak vse toku dobru per mene koker per teh mojih
v to večno pozablivost óčem postavet.

Ke be pa jest skuzi mene ale skuzi enga drugiga za
mojo vola, zavole le-te prot mene sterjene pravične
sodbe, nar ta majnše preke polanske gnadleve rihtne
gasposke ale preke enimo drugimo se srdite al
tude zavole tega žugat otu, toku ima potem
z mano koker z enem fouš persegavcam bre[z] vse gnade
po le te rihtne ordenge sterjeno bite.

Poterdem tedej, de sem jest z le-to mojo žvotno persego
zadoste sturu, jeno za tega vola, ke jest pisat inu
brate na znam, toku sem jest le-te spot postavlene
ne mest mene fertigvat naprosu, ker mene Buh
pomagej, inu ta brez madeža spočeta Mate Božja
Marija jenu vse svetnike inu ta svet euangelium,
amen. [Dano gospostvo Poljane, 19. julija 1751].

+ *Peter Rupe*

+ *Jure Kraul.*

Jest Michael Sterck Spornam Neko Moje Lerssegei de potem
 jest danolla Tabuin Sem bin vjetško potegnem po ordenge
 eprafstman, inn Sfur Pravitzo tofju deletsch obsojen, de
 de mone Ia Zahen tega buchstoba R: Cr: na herbet Sturis
 potem che le sem Prangerin postaulen, de bodem Panfeien
 Zu Schilling prejeu, jeno pogred dottle polofstione Lerssege,
 de imam die Frainche Desselte na Vetzne Zraße
 Vitzhan bite.

Tofju oblabem, jenu pregonorim jest per Moje Amotni Lers,
 usge, de jest potemo prestojotškemo Zelmu Schilinko, inn
 Brandstaino, pre se Bolantse, gradlene Tichtne Gasposto
 inn Ssesse, alle Sfer Drugem, bodo sofer Afze, ne
 ons alle dugo Visko, obene Sille, ine Spsmene, ine Spos
 Drugge, ne ca Moje Volo le In Sam Sfrite, ale vrn
 sach date, ne Sfemo na Nobeno Visko Sopotz Sfrite,
 ampach usse tofju dlobu per mone, sofer per sech mojech
 uto Vetzno Spsablinost Sthem postanet.

Sl. 2: Začetek prisege Mihala Šterka pred deželskim sodiščem Poljane ob Kolpi 19. julija 1751 (ÖStA, HHStA, FAA, VII Pölland, A–VI–32, Konv. 2, 1754, 19. 7. 1751)

V zvezi z vsebino se ustavimo le pri dveh teže razumljivih mestih. Brez referenčnih virov ni mogoče vedeti, kolikšno število udarcev je mišljeno s formulacijo »cel šiling« (en ceu šiling prejeu, po temo prestojočemo celmu šilinko).²¹ Kar zadeva pomen sramotilnega črkovnega znamenja R: Cr:, vtisnjena na obsojenčev hrbet, pa se zdi najverje-

21 Tudi dopis poljanskega upravitelja Auerspergovemu inšpektorju v Ljubljani ne pove o kazni nič določnega: »den Schilling=Streich auszuhalten« (ÖStA, HHStA, FAA, VII Pölland, A–VI–32, Konv. 2, 1754, 1. 5. 1754). Nemški izraz Schilling se je uporabljal za udarce, kjer je šlo prvotno za določeno število, denimo 50 ali 12, pozneje pa ne glede na število, v ožjem smislu za udarce po zadnjici: »Im gemeinen Leben wird Schilling auch für Schläge, Streiche, wo es ursprünglich eine bestimmte Zahl Schläge, etwa 50 oder 12 bedeutet haben mag, jezt aber nur überhaupt davon ohne Rücksicht auf die Zahl, in engerer Bedeutung aber von Schlägen auf den Hintern gebraucht wird.« (Campe, 1810, 142).

tnejša in najbolj logična naslednja razlaga: *R* za *relegatus (est)* in *Cr* za *Crain* oziroma *Carniola*, torej izgnan iz Kranjske.

Besedilo je napisal neznan sodni pisar, tako kot v hrastovškem primeru bodisi uslužbenec domačega gospostva bodisi pisar kranjskega krvnega sodnika. V pravopisnem pogledu ima tekst zelo individualne poteze. Zlasti pisanje šumevcev je na moč poljubno, kakor se je piscu tisti hip zdelo najprikladnejše. Tako najdemo [č] zapisan v nič manj kot šestih različicah: po trikrat kot *tsh* in *zh*, dvakrat kot *tz* in po enkrat kot *tsch*, *tzh* in *z*. Šumevec [š] se dvakrat pojavlja kot *s* (obakrat pred črko *t*), *sh* in *Sch* (v adaptiranem nemškem izrazu *Schilling*), enkrat pa kot *fsh*. Še najbolj enoten je zapisan šumevca [ž], in sicer sedemkrat kot *sh*, dvakrat kot *fs* ter po enkrat kot *fsh* in *sch*. Jezik ima izrazite kranjske poteze z opaznimi dolenskimimi elementi (*skuži*, *gasposke*, *sturu*, *Buh*), iz skladnje in besedotvorja pa je jasno razbrati, da gre za dobesedni prevod nemške predloge.

Pravno izrazje prisega iz Poljan je drugo in bogatejše kot pri besedilih iz Hrastovca. Primerjati je mogoče samo glagola *bárati* (Hrastovec) in *sprašvati* (Poljane) v pomenu zaslišati. V poljanski prisegi najdemo običajne izvorno slovenske izraze, kot so sodba (*pravična sodba*), prisega (*moja persega*, *moja položena persega*, *moja žvotna persega*), obsoditi (*obsojen*) in pravica (*skuz pravico*). Pozornost pritegne izraz *fouš persegavc* za krivoprisežnika (z *enem fouš persegavcam*), pri pravnih izrazih pa srečamo še druge adaptirane nemške besede, in sicer: v poimenovanju za sodno oblastvo deželjsko sodišče (*polanska gnadleva rihtna gasposka*), za izgon (*bandižajne*), (deželjsko)sodni red (*orden-ga*, *rihna ordenga*), sramotilni steber (*pranger*), telesno kazen »šiling« (*en ceu šilink*, *po temo prestojočemu celmu šilinko*), sramotilno črkovno znamenje (*ta cahen tega buhštoba R: Cr:*), milost (*gnada*), ter glagola *vižati* v pomenu izgnati (*vižan*) in *fertigvati* za podpisati oziroma potrditi (*fertigvat*).

Tisti del prisega, ki govori o obsojenčevem odreku maščevanju, je standardni obrazec in ga bomo v skoraj identični obliki srečali pri dvajset let mlajši prisegi iz Kostanjevice. Pri obravnavi te bomo glavne značilnosti obeh obrazcev tudi primerjali med seboj.

3) 1771 – Kostanjevica na Krki – zaporna kazen in izgon zaradi detomora in incesta

Prisega obsojenca iz leta 1771 se je ohranila med sodnimi spisi gospostva Kostanjevica na Krki kot del sodnega spisa v zadevi detomora novorojenca in je bila odkrita šele pred slabim desetletjem.²² Prisežnik je bil novorojenec nezakonski oče Mihael – Miha Olovac, ki je po obsodbi podal t. i. *Urfede*, prisego o odreku maščevanju. Prisega na samostojni poli je temu ustrezno na hrbtni strani naslovljena kot: »*Urphed Michael Olauz betref.*«.

Kostanjeviški sodni proces je zelo dobro dokumentiran, in sicer vse od prijettja obeh osumljencev, preko deželjskosodnih zaslišanj do sklepnega dela, ki ga je izpeljal cesarsko-kraljevi krvni sodnik na Kranjskem Franc Jožef pl. Abramsperg. Obtoženca sta bila 54-letni vdovec Miha Olovac, podložnik kostanjeviške cisterce iz podgorjanske vasi

22 ARS-746, Spisi, fasc. 26, Iustitalia, Criminalia: deželjsko sodišče Kostanjevica, Sintič Ana, detomor 1771. – Na dotlej neznan slovensko prisego je naletela zgodovinarica Dragica Čeč in leta 2008 nekaj odlomkov objavila v svoji doktorski disertaciji (Čeč, 2008, 67).

Oštrc, in njegova 30-letna neporočena svakinja Ana – Anka Sintič, ki mu je pomagala gospodariti na zakupni kmetiji. Sodni spis vsebuje vrsto zanimivih detajlov, med katerimi pritegne posebno pozornost dejstvo, da je obtoženka dva tedna pred porodom zadela kap, po kateri ni mogla govoriti in ki jo je paralizirala po vsej desni strani telesa. Med zaslišalnji se je Ana lahko sporazumevala le z znaki, prikimavanjem in odkimavanjem.

Miha Olovac in njegova svakinja sta spretno prikrivala nosečnost, ko pa se je otrok rodil, je novica o tem vendarle prišla na ušesa Jere Kodrič iz sosednje Črneče vasi. Ta je nato za Olovčevim hlevom našla grob telesno povsem razvitega dečka, rojenega približno dva tedna prej, v adventu 1770. Miho Olovca in Ano Sintič so obtožili krvoskrunstva in detomora, vendar jima zadnjega ni bilo mogoče dokazati – po izjavah prič namreč na izkopanem trupelcu ni bilo znamenj umora –, njuni pričevanji pa sta se razlikovali. Nema Ana je s kretnjami izpovedala, da ji je Miha vzel živorojenega otroka in da ga je moral ubiti, česar sama sicer ni videla. Miha, ki je zanikal njeno trditev, da bi bil pri porodu navzoč, je nasprotno trdil, da je otroka našel zjutraj mrtvega na slami zunaj hiše, kjer ga je Ana tudi rodila. Po njegovem bi otroka nesel h krstu in ga pokazal ljudem, če bi se rodil živ, s svakinjo pa sta njeno nosečnost prikrivala samo zaradi sramu. Krvni sodnik je pri izreku sodbe vsekakor moral upoštevati pomanjkanje dokazov za umor in izpovedi zaslišanih sosedov, ki so Olovca opisali kot pametnega moža, oba z Ano pa kot mirna, pobožna in delovna človeka, o katerih niso nikoli slišali nič slabega. Tako so od kapi zadeti Ani Sintič vsteli v kazen dotedanji zapor, tj. sedem mesecev in pol, kolikor je v kostanjeviškem zaporu presedel tudi Miha Olovac. Tega je doletela neprimerno težja kazen. Bil je obsojen na dve leti zapora v kaznilnici v Ljubljani in na dosmrtni izgon iz deželskega sodišča Kostanjevica.

Na dan obsodbe je Olovac dal tudi prisego o odreku maščevanju, ki sta jo potrdili dve priči, zapisal pa – kot je pokazala primerjava pisav – Damjan Jožef Vesel, pisar kranjskega krvnega sodnika. Slovenska prisega je v nadaljevanju transkribirana in transliterirana v sodobnem slovenskem črkopisu.

Besedilo prisega

Jest Micha Olauaz Sposnam, de Sem jest Sa Volle tega gre=
shenga Dopernashajna is mojo Shuagerno tukei biu Vje=
tsho potegnen, po ordenge prashan, inu Skus Pravizo
toku delez obsojen, de bom sa Volle moje Pregrehe
Sa mojo dobro Straffengo U Lublano na due lete v´
Zuchthaus poslan, is te Zelle Kostajnounshke Richte,
na Vezne Zasse Visen, oblubem tedei, de jest po
tei Prestoizhe poprei imenuani Straffenge U to Kos=
tainoushko Richto Nikuli Vez nezem prite, inu
tudi ne prote Kostajnounshke Richtni Gosposke,
inu Sosseske, alli Szer drugim bode Koker oze, na
eno ali drugo Visho obene Sille ne Skus mene, ne
Skusi Druge, ne sa mojo Vollo, le to Sam Strite ali

Urshach dati, ne Ktemo na nobeno Visho Pomotsh
Strite, ampak use toku dobru per mene Koker
per teh Mojeh uto Vetshno Posablivost otshem
postavet.

Ke be pa jest Skus mene, ali Skusi enga drugiga
Sa moja Volo, Sa volle le te Prod meni Sterjene
pravizne Sodbe nar ta mainshi preke Kostaj=
noushki Richtne Gosposke, alli perke enimo
drugimo Se Serdite, alle tudi Sa Volle tega
Shugat othu, toku ima po tem Smano, Koker
de bi biu jest foush Persegu, bres use Gnade
polete Richtne ordenge Sterjeno biti.

[2. stran]

Sa tega vola pa, Ke jest pifsat na Snam, toku Sem
Jest lete Sdolei postaulene na mefte mene leto
Urhedo fertiguat, na profsou. *Herrsch: Landt=*
straß den 22ten 9ber 771.

[pečat] Joch. Bapta Matschig manu propria
Als Erbettener Förtiger

[pečat] Mihael Kallin
Als Erbettner Förtiger

Prepis v sodobnem slovenskem črkopisu

Jest, Miha Olavac, spoznam, de sem jest zavole tega
grešenga dopernašajna iz moja švagerno tukej biu
v ječo potegnen, po ordenge prašan, inu skuz pravico
toku deleč obsojen, de bom zavole moje pregrehe
za moja dobro štrafengo v Lublano na dve lete v
cuhthaus poslan, iz te cele kostajnovške rihte
na večne čase vižen, oblubem tedej, de jest po
tej prestojiče poprej imenvani štrafenge v to
kostajnovško rihto nikuli več nečem prite inu
tudi ne prote kostajnovške rihtni gosposke
inu soseske ali scer drugim, bode koker oče, na
eno ali drugo vižo obene sile ne skuz mene ne
skuzi druge, ne za moja volo, le-to sam strite ali
uržah dati, ne k temo na nobeno vižo pomoč
strite, ampak vse toku dobru per mene koker
per teh mojeh v to večno pozablivost očem
postavet.

Ke be pa jest skuz mene ali skuzi enga drugiga
 za mojo volo, zavole le te prot meni sterjene
 pravične sodbe, nar ta majnši preke kostajnovški
 rihtne gosposke ali perke enimo
 drugimo se serdite, ale tudi zavole tega
 žugat otu, toku ima po tem z mano koker
 de bi biu jest fouš persegu, brez vse gnade
 po le-te rihtne ordenge sterjeno biti.
 Za tega vola pa, ke jest pisat na znam, toku sem
 jest le-te zdolej postavlene na meste mene le-to
 urfedo fertigvat naprosou. [Gospostvo Kostanjevica,
 22. novembra 1771]

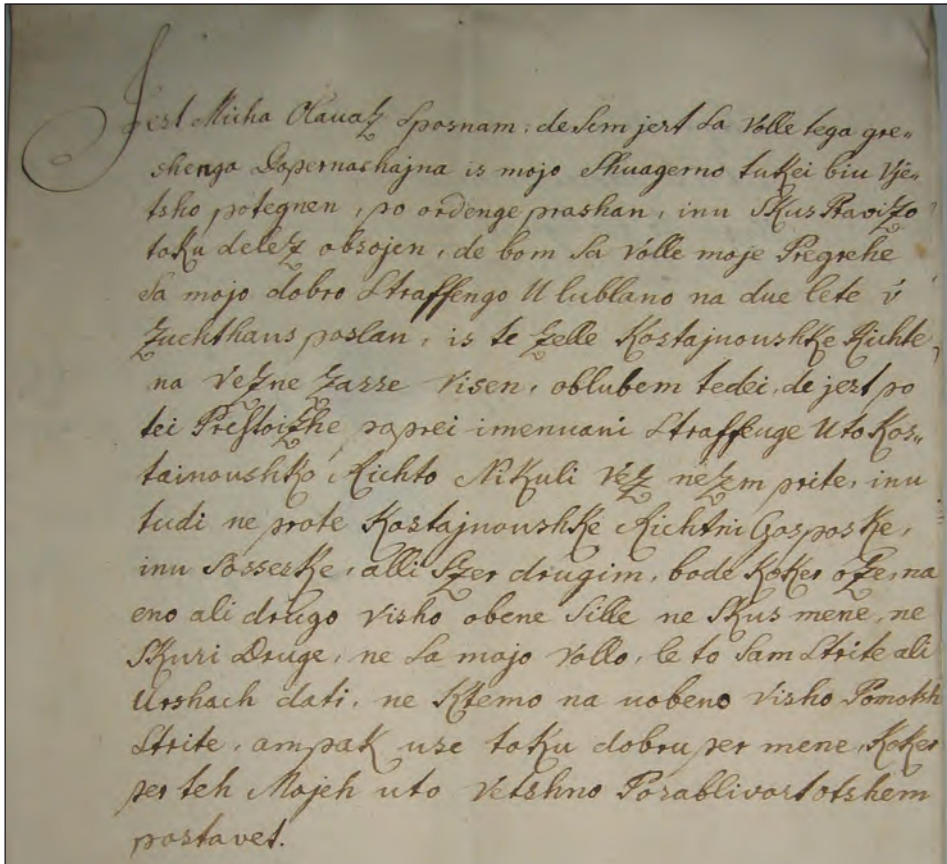
[pečat] [Janez Krstnik Maček lastnoročno
 kot naprošeni podpisovalec]

[pečat] [Mihael Kalin
 kot naprošeni podpisovalec]

V jezikovnem pogledu je kostanjeviška prisega zelo podobna dvajset let starejši poljanski. Že na prvi pogled je vidno, da je besedilo nastalo na Kranjskem in da ga zaznamujejo nekatere dolenske poteze (*skuz, toku, skuzi, Buh*). Glede črkopisa pa je bil pisar Vesel nekoliko bolj dosleden od pisca poljanske prisega. Med šumevcema [š] in [ž] je sicer grafično razlikoval le izjemoma. Oba je pisal kot *sh* – ta sestavljeni grafem je 10-krat uporabil za [š] in 4-krat za [ž] –, samo enkrat se mu je za [ž] zapisalo *s* (*Visen*) ali pa je v adaptiranem nemškem izrazu dejansko hotel zapisati sičnik, torej *vizen* in ne *vižen* v pomenu izgnan. Glas [š] je dvakrat zapisan kot *s*, obakrat pred črko *t* in v isti adaptirani besedi *štrafenga*, povzeto po nemškem zgledu. Veliko manj dosleden je bil Vesel pri zapisovanju šumevca [č], saj ima zanj 7-krat grafem *z*, 4-krat sestavljeni grafem *tsh*, enkrat pa se mu je vendarle prikradel bohoričični *zh*.

Kot smo omenili že pri poljanski prisegi, sta oba pisarja v glavnem delu, ki govori o odreku maščevanju, uporabila isto predlogo.²³ Skupna predloga obrazca je razumljiva, saj je v obeh primerih sodil cesarsko-kraljevi krvni sodnik za Kranjsko. Razlike med poljansko in kostanjeviško različico so minimalne, še najpogostejše v zapisu nekaterih samoglasnikov (npr. *skoz – skuzi, le-to – le- tu, majnše – majnši, naprosu – naprosou*) in seveda v črkopisnem pogledu, zlasti ker sta bila pisarja navajena vsak svojega načina pisanja šumevcev. V vsebini se razlikujeta le pri lastnih imenih (poljanski oziroma kostanjeviški), pri formulaciji krive prisega (poljanska: *koker z enem fouš persegavcam*, kostanjeviška: *koker de bi biu jest fouš persegu*) in v zaključku, ki je pri poljanski prisegi daljši za uvodni del: *Poterdem tedej, de sem jest z le-to mojo žvotno persego zadoste sturu*.

23 Odrek maščevanju zasledimo tudi v podložniški prisegi pred blejskim patrimonialnim sodiščem leta 1746, vendar je formuliran drugače (Ribnikar, 1976, 66).

Sl. 3: Začetek prisege Mihe Olovca pred deželskim sodiščem Kostanjevica 22. novembra 1771 (ARS-746, Spisi, fasc. 26, Iustitalia, Criminalia: deželsko sodišče Kostanjevica, Sintič Ana, detomor 1771, 22. 11. 1771)

Za lažjo primerjavo objavljamo obe besedili vzporedno in v prečrkovani obliki.

Poljane ob Kolpi 1751	Kostanjevica na Krki 1771
Toku oblubem jenu pregovorim jest per moje žvotni persege de jest [sledi opis kazni] preke polanske gnadleve rihtne gasposke inu soseske ale scer drugem, bode koker óče, ne eno ale drugo vižo, obene sile,	... oblubem tedej, de jest [sledi opis kazni] prote kostajnovške rihtni gosposke inu soseske ali scer drugim, bode koker óče, na eno ali drugo vižo obene sile ne skuz mene ne skuzi druge, ne za mojo volo,

<p>ne skoz mene, ne skoz druge, ne za mojo volo le-tu sam strite, ale urzah date, ne k temo na nobeno vižo pomoč strite, ampak vse toku dobru per mene koker per teh mojih v to večno pozabljivost očem postavet.</p> <p>Ke be pa jest skuzi mene ale skuzi enga drugiga za mojo vola, zavole le-te prot mene sterjene pravične sodbe, nar ta majnše preke polanske gnadleve rihtne gasposke ale preke enimo drugimo se srdite al tude zavole tega žugat otu, toku ima potem z mano koker z enem fouš persegavcam bre[z] vse gnade po le te rihtne ordenge sterjeno bite.</p> <p>Poterdem tedej, de sem jest z le-to moja životno persego zadoste sturu, jeno za tega vola, ke jest pisat inu brate na znam, toku sem jest le-te spot postavlene ne mest mene fertigvat naprosu.</p>	<p>le-to sam strite ali urzah dati, ne k temo na nobeno vižo pomoč strite, ampak vse toku dobru per mene koker per teh mojih v to večno pozabljivost očem postavet.</p> <p>Ke be pa jest skuz mene ali skuzi enga drugiga za mojo volo, zavole le te prot meni sterjene pravične sodbe, nar ta majnši preke kostajnovški rihtne gosposke ali perke enimo drugimo se serdite, ale tudi zavole tega žugat otu, toku ima po tem z mano koker de bi biu jest fouš persegu, brez vse gnade po le-te rihtne ordenge sterjeno biti.</p> <p>Za tega vola pa, ke jest pisat na znam, toku sem jest le-te zdolej postavlene na meste mene le-to urfedo fertigvat naprosou.</p>
--	--

Pravno besedišče kostanjeviške prisege je podobno bogato kot pri dvajset let starejši poljanski prisegi. Tudi tu najdemo običajne slovenske izraze prisega (*moja persega, dole položena persega, moja životna persega*), obsoditi (*obsojen*), sodba (*pravična sodba*) in pravica (*skuz pravico*), poleg teh pa še glagol priseči (*persegu*). Kaznivo dejanje, opredeljeno v sodnem spisu kot detomor in incest (*in crimine infanticidii et incestus*), je v prisegi poenostavljeno kot *grešno dopernašajne*, pojem *pregreha* pa po analogiji s hrastovško sodbo pomeni zločin (*zavole moje pregrehe*). Adaptirane nemške besede se nanašajo na deželsko sodišče (*kostajnovška rihta, kostajnovška rihtna gosposka*), kazen (*štrafenga*), ljubljansko kaznilnico (*cuhthaus*), (deželsko)sodni red (*ordenga, rihtna ordenga*), milost (*gnada*) in na odrek maščevanju (*urfeda*). Izgon je tu izražen samo z glagolom *vižeti* (*vižen*) in ne tudi v samostalniški obliki, prav tako pa najdemo glagol *fertigvati* za podpisati oziroma potrditi (*fertigvat*). Zanimivo, a nikakor presenetljivo je dejstvo, da je pisar za domači grajski zapor uporabil slovenski izraz *ječa*, medtem ko se kaznilnice v Ljubljani ni trudil razlagati slovensko, ampak je preprosto uporabil nemško besedo: *Zuchthaus*. Za zaslišati je uporabljen dovršni glagol *prašati* (*prašan*), drugače kot v poljanski prisegi, kjer najdemo nedovršnega *sprašvati* (*sprašvan*).

4) 1770–1774 – Dvojezični slovensko-nemški obrazec za priče pred deželskim sodiščem Hrastovec

Dvojezični slovensko-nemški obrazec za priče je od petih predstavljenih besedil edino, ki ni nastalo kot enkratno dejanje v sodni praksi, ampak je bilo namenjeno večkratni

rabi. Tako kot prvi dve besedili se je ohranilo v fondu zemljiškega gospostva Hrastovec v Zgodovinskem arhivu na Ptuj, in sicer v edinem sodnem protokolu hrastovškega deželjskega sodišča.²⁴ Kot »Slovensko prisego iz Hrastovca« ga je že leta 1928 objavil Franc Kotnik in ga pospremil z zelo lapidarnim komentarjem. O času nastanka, pravopisnih in jezikovnih potezah je zapisal zgolj tole: »Po vseh znakih je soditi, da je zapis prisege iz druge polovice XVIII. stoletja. Zapisovalcu je bila bohoričica popolnoma neznana. Slov. prevod nemške prisege je slab.« (Kotnik, 1928, 147–148). Obrazec zatem ni bil deležen veliko pozornosti. Leta 1992 ga je s Kotnikovo datacijo omenil Matevž Košir v pregledu slovenskih priseg (Košir, 1992, 8), njegovo reprodukcijo pa je leta 1996 objavila Marija Hernja Masten, tudi ta brez komentarja, zgolj kot ilustracijo k prispevku o trgu Sv. Lenart v Slovenskih goricah (Hernja Masten, 1996, 35).

Nedatirani obrazec je zapisan v sodnem protokolu hrastovškega deželjskega sodišča, ki pokriva obdobje od leta 1718 do 1799, in sicer na koncu, v razdelku sodnih obrazcev (*Juraments Sachen*).²⁵ Analiza pisave je potrdila, da je Kotnik njegov nastanek pravilno umestil v drugo polovico 18. stoletja. Protokol so dejansko začeli voditi šele v začetku sedemdesetih let 18. stoletja kot neke vrste arhivski pripomoček. Roka prvega pisarja je vanj za časovni razpon od leta 1718 do 1774 vpisala v kronološkem zaporedju kratko vsebino 24 sodnih spisov z navedbo fascikla (1–23), v katerem se nahaja posamezen sodni spis (pag. 1–24).²⁶ Isti neugotavljeni pisar²⁷ je na koncu knjige napisal poduk prisežnikom in tri prisežne obrazce, med njimi dvojezičnega za priče.²⁸ Ker so vpisi sodnih spisov od leta 1776 dalje delo drugih rok,²⁹ so morali tudi obrazci nastati pred tem. Zagotovo pa ne pred letom 1770, kajti regesti sodnih spisov so bili vsaj za spise do tega leta vpisani sočasno. Tiste za sodne spise iz let 1772–74 bi pisar – kot kažeta duktus in črnilo – utegnil vpisati pozneje, najbrž sproti po zaključenih procesih.³⁰ Ker se zdi zelo logično, da so bili tudi poduk prisežnikom in prisežni obrazci zapisani že ob začetku vodenja knjige, je njihov nastanek mogoče datirati kot: v prvi polovici sedemdesetih let 18. stoletja. Povedano natančneje: nikakor pred letom 1770, skoraj nedvomno do 1774 in le malo verjetno pozneje, a ne po letu 1776.

Predloge za vse štiri so lahko sicer starejše. Prvi trije so samo nemški: prvi je poduk

24 ZAP-9/3, knj. 130, zapisnik deželjskega sodišča Hrastovec 1718–1799, razdelek *Juraments Sachen*, pag. 4–5.

25 ZAP-9/3, knj. 130, zapisnik deželjskega sodišča Hrastovec 1718–1799, razdelek *Juraments Sachen*, pag. 4–5.

26 ZAP-9/3, Gospostvo Hrastovec – knjige 1757–1895, knj. 130, zapisnik deželjskega sodišča Hrastovec 1718–1799, razdelek brez naslova s sodnimi primeri 1718–1799.

27 Ugotavljanje identitete pisarja s pomočjo drugih dokumentov gospostva Hrastovec ni dalo rezultatov.

28 ZAP-9/3, knj. 130, zapisnik deželjskega sodišča Hrastovec 1718–1799, razdelek *Juraments Sachen*, pag. 1–5.

29 Vpis sodnega spisa z datumom 10. marec 1776 se kot pozneje dodan nahaja med vpisoma spisov z letnico 1774 in brez datumov (ZAP-9/3, knj. 130, zapisnik deželjskega sodišča Hrastovec 1718–1799, razdelek brez naslova s sodnimi primeri 1718–1799, pag. 23). Pod zadnjim sodnim spisom z letnico 1774 je pripis o vizitaciji cesarsko-kraljevega krvnega sodnika 23. januarja 1777 (pag. 24), nato pa sledijo regesti sodnih spisov od 26. februarja 1777 dalje (pag. 25 sl.).

30 Nedvomno so bili sočasno vpisani spisi od leta 1718 do 1770 (pag. 1–19), pozneje pa morda regesti petih spisov iz let 1772 in 1774 (pag. 20–24).

prisežnikom o krivi prisegi (*Vnterricht*), drugi je obrazec prisege za priče (*Juramentum formale*), tretji pa prisežni obrazec za tolmača (*Dolmetsches Jurament*).³¹ Zgovoren je zlasti zadnji, po katerem je tolmač prisegel, da bo vsa vprašanja krvnega sodnika zvesto prevedel v slovenski jezik (*in Windischer Sprache Verdolmetschen*) in vsebino odgovorov prav tako natančno posredoval sodniku v nemščini.

Četrty, dvojezični obrazec za priče, je naslovljen kot »Windisches Jurament«.³² Njegova prednost je primerljivost slovenske in nemške različice, ki se po vsebini ujemata do zadnje besede. Zanimivo je, da različici nista ločeni, ampak je vsaka vrstica slovenskega prisežnega besedila v naslednji vrstici sproti navedena še nemško. S tem je obrazec služil dvojnemu namenu, saj ga je bilo mogoče uporabiti tudi za prisežnike, ki so prisegli nemško. Ti so imeli sicer na voljo še drug, samo nemški obrazec, katerega vsebina je nekoliko drugačna.

Besedilo prisežnega obrazca

Windisches Jurament

Jast N: N: oblubim jnu perseschem Gospodi

Ich N: N: gelobe und schwöre dem Herr

Bogu nebeskemo vsem lubim Svetnikim jnu

Gott dem Allmächtigen, allen lieben Heiligen, und

temo tokai naprei postaulenemo Zestitimo Sodniki

dem alhier Vor= gefezten Hochgeehrten Richter,

Da jast na touto povedavaine sa Kero sem jast

daß ich Vor diese Ausfage, wegen welcher ich

Sdai naprei=poglizan otschim to pravo Zisto, no

jezt Vor= berufen, will die wahre reine, und

verno Resnizo povedat, Ko jast verno vem, ali se

klare Wahrheit fagen, wie ich wahr weiß, oder wahr

meni vernosdi netschem jeno Libesen

zu seyn Vermeine, will nicht einige Freundschaft,

Sovrastvo ali mito per tem povedavaini meti,

Feindschaft, oder gab bey dieser Ausfage ansehen,

ali misleti, otschem le povedat to Zisto pravo

oder denken, will nur fagen die reine wahre

Resnizo, Kakor se enimo vernemo Kerschniggo, jnu

Wahrheit, wie es einem wahrhaften Christen, und

postenemo Zhloveggo spodobi, jnu jast na Sodnem

ehrbaren Menschen zustehet, und ich am jüngsten

Dni pred Gospodi Bogu Nebeskemo bom mago

31 ZAP-9/3, knj. 130, zapisnik deželskega sodišča Hrastovec 1718–1799, razdelek Juraments Sachen, pag. 1–3.

32 ZAP-9/3, knj. 130, zapisnik deželskega sodišča Hrastovec 1718–1799, pag. 4–5.

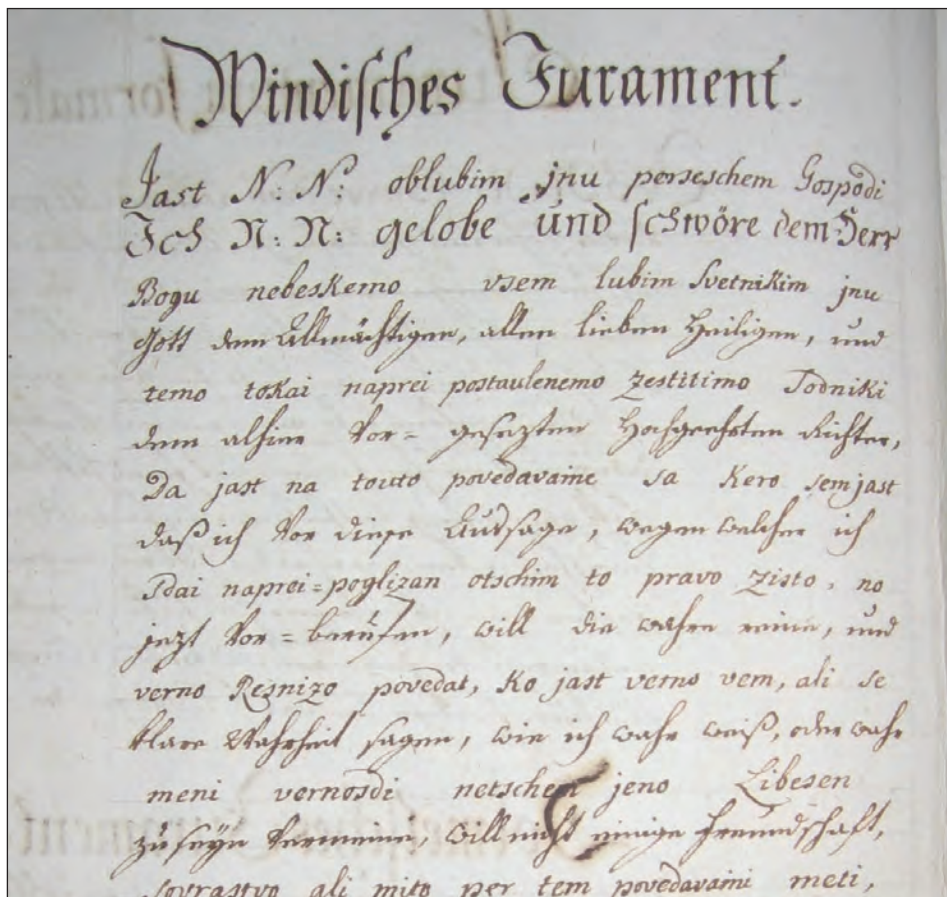
Tag Vor Herrn Gott dem allmächtigen werde müffen
 Sgovorit, se tako verno, Kako meni pomaga
Verantworten, alles so wahrhaft, alß mir helfe
 Bogg ti Nebeski ta prezista brefs sega Madescha
Gott der Allmächtige, die reineste ohne aller Makel
 [2. stran]

Spozeta Mati Boschia Maria, jnu vsi lubi
empfangene Muter Gottes Maria, und alle liebe
 Svetniki. Amen.
Heilige. Amen.

Prepis v sodobnem slovenskem črkopisu

[Slovenska prisega]
 Jast, N. N., obljubim inu persežem Gospodi
 Bogu nebeškemo, vsem lubim svetnikim inu
 temo tokaj naprej postavljenemo čestitimo sodniki,
 da jast na touto povedavajne, za kero sem jast
 zdaj naprej poklican, óčim to pravo, čisto no
 verno resnico povedat, ko jast verno vem ali se
 meni verno zdi, nečem jeno libezen,
 sovraštvo ali mito per tem povedavajni meti
 ali misleti, óčem le povedat to čisto pravo
 resnico, kakor se enimo vernemo keršniko inu
 poštenemo človeko spodobi, inu jast na sodnem
 dni pred Gospodi Bogu nebeškemo bom mago
 zgovorit, se tako verno, kako meni pomaga
 Bog ti nebeški, ta prečista brez sega madeža
 spočeta Mati Božja Marija inu vsi lubi
 svetniki. Amen.

Pravopisna podoba obrazca je bliže pravopisnim značilnostim poljanske in kostanjeviške prisege kakor obeh hrastovških razglasov iz leta 1749, s katerima povezuje obrazec skupno okolje rabe, če že ne nujno tudi nastanka – grad Hrastovec. Medtem ko sta razglasa še izrazito posnemala nemško črkopisno normo, je približno četrto stoletja mlajši prisežni obrazec precej drugačen. Šumevec [č] je zdaj pogosteje zapisan z grafemom z (5-krat) kakor z nemškim sestavljenim grafemom *tsch* (3-krat), enkrat pa tudi z bohoričnim *zh*. Nemški grafem *sch* vsakič ponazarja šumevec [ž] (3-krat) in samo enkrat [š]. Tega je pisec obrazca pogosteje zapisal kot *s*, in sicer zaradi glasov [k] in [t], ki sta mu sledila: *sk* (3-krat) in *st* (2-krat).

Sl. 4: Začetek dvojezičnega prisežnega obrazca deželskega sodišča Hrastovec iz prve polovice 70-ih let 18. stoletja (ZAP-9/3, knj. 130, zapisnik deželskega sodišča Hrastovec 1718–1799, razdelek Juraments Sachen, pag. 1)

Jezik ima že na prvi pogled opazne štajerske poteze. Takšne so zlasti: kazalni zaimек *touto*, dajalniške oblike s končnico *o* (*nebeškemo*, *čestitimo*), osebni zaimек *jast* in izrazi, kakor *libezen*, *verno* in *povedavajne*. Izraz *veren* se pojavi petkrat, rabljen pa je za tri nemške pridevnike oziroma prislove: *klar*, *wahr* in *wahrhaft*. Zanimiva sta tudi pojem *libezen* (ljubezen) za nemško *Freundschaft* (prijateljstvo) in tri zaporedne besede v dajalniku, vsaka z drugačno končnico: *gospodi Bogu nebeškemo*.

Pravno izrazje ni ravno bogato, a ima svojo težo. Najprej glagol *perseči* (priseči), ki ga v prejšnjih dveh prisežnih besedilih nismo srečali, ampak sta ga nadomeščala glagola *oblubiti* (Poljane in Kostanjevica) in *pregovoriti* (samo Poljane). Za *izjavo*, nemško

Aussage, je v obrazcu dvakrat rabljen pojem *povedavajne*, ki je oblikovno lahko nastal samo na Štajerskem. Omeniti kaže še dva kalka: iz nemškega glagola *vorberufen* je izpeljano *naprej poklican*, *vorgesetzter* pa je dobesedno prevedeno kot *naprej postavljen*. S sodstvom je le v posredno povezana lepa slovenska besedna zveza *sodni dan*, rabljena v pomenu poslednje sodbe pred Bogom.

Kot najbolj zanimivo ugotovitev moramo izpostaviti samostalnik *sodnik*. V tem času je bil namreč v običajni rabi adaptirani nemški izraz *rihtar*.³³ Kolikor je znano, gre pri hrastovškem prisežnem obrazcu sploh za najzgodnejšo rabo slovenskega izraza v besedilih iz sodne prakse. V slovenskih prisegah patrimonialnega sodišča škofijskega gospostva v Ljubljani se denimo *sodnik* pojavi prvič leta 1787. Deset let prej je v poduku za krivoprisežnike (1777) še govor o *rihtarju* in tako je v istem besedilu označen tudi Bog (Golec, 2005, 255–256, 274, 302). Če se je pred tem v slovenskih uradovalnih besedilih kdaj zasuknil izraz *sodnik*, kar je bilo zelo redko, ni šlo za »zemeljskega« sodnika, ampak vedno le za Jezusa Kristusa, kot denimo leta 1738 v prisežnem obrazcu za priče patrimonialnega sodišča Bled (Ribnikar, 1976, 57).

SKLEP

Z dokumenti izpričana pisna raba slovenskega jezika pred kazenskimi sodišči dopolnjuje dosedanje védenje o rabi slovenščine v sodstvu v 18. stoletju nasploh. Predstavlja zlasti nov prispevek k poznavanju žive pravne terminologije, pa tudi razvoja uradovalne slovenščine in okoliščin, v katerih se je dogajal preskok iz ustne v pisno rabo jezika. Številčno skromni primeri potrjujejo, da se je potreba po zapisovanju v slovenščini pojavljala pri dejanjih, ki so zahtevala natančno izražanje in razumevanje, tj. pri prisegah in razglašanju sklepov sodišč. Tovrstnih zapisov je nastalo neprimerno več, kot se jih je ohranilo, zato so redki ohranjeni primerki toliko dragocenejši. Zadnje velja še posebej za besedila, nastala pri poslovanju kazenskih sodišč, o katerih je bilo doslej za razliko od patrimonialnih znanega zelo malo.

Vsako od petih predstavljenih besedil ima lastno dodano vrednost, zlasti obe najstarejši, zapisani leta 1749 v Hrastovcu. To sta namreč iz zgodnjega novega veka sploh edina znana slovenska zapisa razglasitve dveh pravnih dejanj pred kakšnim svetnim sodiščem: priznanja krivde obdolžencev in sodbe. Poleg tega je njuna vsebina specifično kaznivo dejanje – homoseksualni spolni odnos, izrečena kazen pa najhujša – smrtna. Hrastovška razglasitev sodbe predstavlja tudi najstarejši slovenski opis smrtne obsodbe in izvršitve izrečene kazni, ki nista svetopisemska, ampak izvirata iz sodne prakse na domačih tleh. Kronološko naslednji dve besedili, obe s Kranjskega, se uvrščata med sodne prisege, kakršnih poznamo precej iz delovanja patrimonialnih sodišč, ti dve pa sta prva odkrita primera priseg pred kazenskimi sodišči. Obe se nanašata na izgon obsojenca ter njegov odrek maščevanju. Starejša, prisega obsojenca pred deželskim sodiščem Poljane ob Kolpi iz leta 1751, je posebna po tem, da govori tudi o telesnem kaznovanju z vžigom sramo-

33 Prim. slovenske oznake različnih sodnikov v ljubljanski oklicni knjigi sredi 18. stoletja: *Hoffrichter*, *Markrichter*, *Panrihtar*, *Stattrihter*, *hoffrihter*, *rihtar* (*trški*), *Landrihter* (Golec, 1999, 140–141, 152, 157).

tilnega znamenja, prisega, nastala leta 1771 v Kostanjevici na Krki, pa o zaporni kazni v kaznilnici. Najmlajše, peto besedilo, se edino ne nanaša na konkreten primer iz sodne prakse, ampak je prisežni obrazec za priče iz prve polovice sedemdesetih let 18. stoletja. Njegova posebnost je slovenski izraz *sodnik*, saj gre po dosedanjih dognanjih za najzgodnejšo rabo tega termina v slovenskih uradovlnih dokumentih. Izraz *sodnik* je bil namreč »pridrčan« le za Boga, za »zemeljskega« sodnika pa so dosledno uporabljali adaptirani nemški termin *rihtar*.

Ohranjena besedila in analogija z uradovlnimi besedili patrimonialnih sodišč deloma osvetljujejo tudi ustno rabo slovenščine v kazenskem sodstvu. V povsem slovenskem podeželskem okolju je moral skoraj celoten postopek teči v slovenščini oziroma dvojezično, sicer preprosto ne bi bil izvedljiv in niti ne bi mogel biti veljaven. Vsi zaslišani so namreč morali natanko razumeti vprašanja, na katera so nato odgovarjali v materinščini, javnost pa je bilo treba natančno seznaniti z vsebino sodbe. Lahko si predstavljamo, da so se samo nemško, brez tolmačenja v slovenščino, odvijali le nekateri protokolarni deli procesov. Zlasti na kranjskem podeželju je bila nemščina na deželskih sodiščih bolj kakor v ustni obliki prisotna v pisni, kot jezik celotnega protokoliranja. Tudi na krvnih pravadah na Kranjskem vprašanj krvnega sodnika pogosto ni bilo treba prevajati iz nemščine, ampak jih je slovenščine večji sodnik lahko zastavljal zaslišancem neposredno v njihovem jeziku. Drugače je bilo na Štajerskem in Koroškem, kjer krvni sodniki niso nujno obvladali slovenščine. Glede vprašanja jezikovnega znanja je zgovoren hrastovski prisežni obrazec za tolmača, ki govori o posredovanju vprašanj in odgovorov med krvnim sodnikom in zaslišanimi osebami. Pomenljivo je, da omenja samo krvnega sodnika in ne tudi deželskega ali sodnika nasploh. Razlog je bodisi ta, da je bil obrazec namenjen samo za krvne pravde, bodisi, da je bilo tolmačenje potrebno zgolj na procesih te vrste. Ko je šlo za navadne deželskosodne procese, si le težko predstavljamo, da sodnik ne bi znal jezika podložnikov, saj je vlogo deželskega sodnika praviloma opravljal vsakokratni upravitelj deželskosodnega gospostva. Ustna raba jezikov v kazenskem sodstvu se je morala v vsakem okolju podrediti in prilagoditi imperativu razumevanja. Koliko je bila torej slovenščina kje zastopana in v kakšnih situacijah, je bilo odvisno od jezikovnega znanja tožnikov, sodnikov, obtoženih in prič, v končni fazi pa tudi prebivalstva, pred katerim so razglasili sodbo. Gledano v celoti je imela slovenščina pred kazenskimi sodišči razumljivo večjo vlogo na podeželju kakor v mestih, a tudi v tistih mestnih okoljih, ki so bila pretežno nemška, so prejkone vsaj sodbo razglasili še slovensko.

THE SLOVENIAN LANGUAGE IN FRONT OF THE EARLY MODERN
CRIMINAL COURTS*Boris GOLEC*

Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts,
Milko Kos Historical Institute, Novi trg 2, 1000, Ljubljana, Slovenia
e-mail: bgolec@zrc-sazu.si

SUMMARY

The selection of Slovenian texts, deriving from early Modern criminal courts, is very insignificant and almost entirely untreated. Even though there are only five known texts, including the newly discovered, the selection is rich in genre, since we are not dealing only with oaths, but with four types of judicial texts: a proclamation of admission of guilt, an announcement of judgment, two oaths of waiving the revenge and an oath form for witnesses. All the texts are from the 18th century and were recorded by the judicial authorities for the non-privileged, the majority of the population. Three origin from the territory of the Slovenian Styria, from Hrastovec in Slovenske gorice, while two origin from Carniola, from Poljane ob Kolpi (today Predgrad) and Kostanjevica na Krki. So far, only the youngest has been published, two were briefly and often incorrectly mentioned in the literature, while two are for the first time presented at the professional public.

Each of the five discussed texts has its own added value, especially the two oldest. These are in fact the only known early modern Slovenian records of announcement of two legal actions in front of any secular court: admission of guilt by the accused and judgment. The texts are interesting for their content and terminology as well. They refer to the following offenses: homosexual intercourse (with a death sentence), infanticide and theft. The vocabulary represents a valuable contribution for the older Slovenian legal terminology.

Key words: criminal court, the Slovenian language, Hrastovec, Kostanjevica na Krki, Poljane ob Kolpi, announcement, judgment, oath